

ստացման կատարիչատոր»։ «Չյագեցած ցիկլո-եթերները ստացում»ը և «Բենզո-յիլ-Պերոքսիդի ունակցիայի արագութիւնը սեկունդեր ամիւններէ հետ»։ Իսկ Մ. Մա-կարեան կու տայ «Նիւթեր Արաքսի հովտի ուղղութեւ միջատների ուսումնասիրութեան համար»։ Դեռ հոն կարեւոր ուսումնասի-րութիւններ ունին. Ե. Քալանթարեան, Ե. Հաստաթեան, Ս. Տէր-Պողոսեան։

Ոչ նուազ կարեւոր և արժէքաւոր է Գիտութեան և Արուեստի Ինստիտուտի Տեղեկագիրներու շարքը. ցարդ չորս թիւ լոյս տեսած է 1926-30ի շրջանին։ Հոս աւելի պատմական-լեզուական-մատենա-գրական և բանասիրական նիւթեր կ'ու-սումնասիրուին. թիւ 4ը կը պարունակէ Ս. Խաչատրեանի «Արիական խաւը Նախ-ուրարտեան Հայաստանում» (էջ 1-38), ուր կը քննէ Ս. Մատիէն ժողովուրդը պատմական աղբիւրներով. կ'անցնի՝ Բ. Մոռացան կամ Մոռացոց տէր Նախա-րարտրեան. յետոյ Գ. Մարդ, Մարդա-ստան, Մարդկատարիւն, Գ. Մանդակունի և Անատունի նախարարութիւնների ծագումը. Ե. Արծրունիները և երանց ծագումը։

Թադ. Աւգալբեգեան ունի «Ծահամիր Ծահամիրեանն ու Հնդկահայոց համայնա-կան ինքնավարութիւնը ԺԸ դարում», ուր

կը քննէ 1770-80ի հետաքրքրական հրա-տարակութիւնները «Յորդորակ», «Որո-գայթ փառաց», «Նշաւակ» ասոնց հե-ղինակը, ժամանակը, եւն. ուր կ'ակնար-կուի՝ Պետութեան և Եկեղեցւոյ բաժան-ման հարցը և ժողովրդական ընտրութեան գաղափարը։

Ս. Վ. Բեզսոնով՝ «Բրոնզէ արձանիկ-ներ Սարիղամիշից» ուր կը քննէ հեղի-նակը գտնուած պղնձէ արձանիկները. ա-նոնց ժամանակը գուցէ Արգիստիս Ա.ի շրջանէն է որ այդտեղ ամրոց ունէր (778-740 Ն. Ք.). սակայն վերջնական և որոշ խօսք չ'ըսեր։

Գ. Ղափանցեան «Նոր-Բայազիտի սե-պագիր արձանագրութիւնը» կ'ուսումնասի-րէ. Գիտ. և Ա. Բ. Ինստիտուտի անդամ Թ. Աւգալբեգեանի պրպտումներուն շնորհիւն է որ ուրարտական կարեւոր սեպագիր ար-ձանագրութիւնը յայտնուած է, գրուած՝ ծակոտկեն և խորանարդաձեւ բազարտի վը-րայ։ Հեղինակը կը վերլուծէ արձանա-գրութիւնը զանազան լեզուական և ուրիշ տուեալներու միջոցով։

Վերլուծումէն յայտնի է որ Ռուսասի-թագաւորութեան առաջին տարուան ար-ձանագրութիւն մ'է. ահա թարգմանու-թիւնը եղած ութը տողերուն։

- 1 Աստուած Խալդուն մեծին (վեհիւն)։ Ռուսան
- 2 Սարդուրի որդին ասում է. Թագաւորին երկրի վեհիւրուխի
- 3 Նուաճեցի, ստրուկ դարձրի, երկիրն (ու) վայրը եմ արկեցի (նպատակեցի)
- 4 Ժողովրդապետ (= կառավարիչ) այնտեղ կարգեցի, խալդական դռները,
- 5 պալատը խախտուած վերականգնեցի, հաստատեցի, անուանելով
- 6 Խալդո-քաղաք. (երկրին) Բիայնային մեծ (եւ)
- 7 երկրին ամբողջ (= աշխարհին) ի շնորհս (?), ի փառս (?), Ռուսայի-Սարդուրի որ-
- 8 Թագաւորի հզօրի, որ Բիայնական Թագաւոր է դրուած (?)։

Սպ. Մելիքեանի «Հայ ժողովրդական երգի գանձանկը» հետաքրքրական, մանր և հմուտ թանկագին աշխատութիւն է, ուր ուսումնասիրած է հին ազգերու՝ լիդիա-կան, փոնդական, դորիական, և արեւե-լեան հեաքեր և ազդեցութիւններ. ամէնէն տիրող՝ փոնդականը դնելով։

Ս. Տէրաթեան՝ «Երեւնց»ը կ'ուսու-

մնասիրէ իր գործերուն մէջ և Գ. Լեւոնեան «Հայ ժողովրդ. և աշուղական երգեր»ը իրենց անցեալ վիճակին մէջ. զանազանութիւնը ժողովրդականին՝ աշուղականէն, և անոնց փոփոխ առնչութիւնն և ազդեցութիւնը։ Հուսկ Պրոֆ. Ա. Խահանկեան կու տայ «Ախտաբեր մշակները Հայաստանում և հարեւան երկրներում»։

«Տեղեկագիր»ներու այս կրկին շարքէն զատ կայ նաեւ «Տեղեկագիր ուղղագրու-թեան և տառերի ձեւի բարեփոխութեան յանձնաժողովի» (1927), ինչպէս և «Վա-նայ ժողովրդ. երգեր», ձայնագրուած Ս. Մելիքեանէ և Գ. Գարագաշեանէ (1926)։

Եթէ ոչ կատարեալ՝ բայց կը յուսանք որ մօտաւոր գաղափար մը տայ մեր այս ակնարկը Մեր Երկրին գրական կեան-քին ու գործին. ուր սակայն միջին ու ցաւալի կէտը որ յատկապէս գրական գե-ղեցկի լաւագոյն հմայքը կ'եղծանէ՝ ծայ-

րայեղ կուսակցական ոգին է ու հակա-կրօն շունչը. տխուր մտայնութիւն՝ որուն տոյժը առանց ողբի չի վերջանար. մինչ մենք պիտի մաղթենք որ երկնքի լոյսն և խաղաղութիւնը տիրէ համասփիւռ եր-ջանկութեամբ զեղուն, և այնուհետեւ յաղ-թանակէ առ յաւէտ ԳԱՂԱՓԱՐԻ ու ԽՂՃԻ ԱԶԱՏՈՒԹԻՒՆԸ զոր «Գրկեցիք» այն օրից, երբ Ազատե Աստուած հաճեցաւ շունչ փչել, մեր հողանիւր շինուածքին կենդանութիւն պարգեւել։

(Շարունակելի)

Հ. ԵՂԻԱ ՓԷՁԻԿԵԱՆ

ՕՐՈՒԱՆ ԳՐՔԵՐ

«ԾՕ ՊԶՏԻԿ»

Գթութեան հաւասարագօր է Եղբայրու-թիւն բառը։ Ամէն անգամ որ կը կարդամ Աւֆոնա Տօտէի իմէ մէկ վէպը, իմ մէջս կ'արթնայ այդ բառին խնկանուէր անու-շուրթիւնը։ Օրիորդ Անահիտ Պ. Սինանեան Ա. Տօտէի «ԾՕ Պգտիկ»ը՝ թարգմանելով, հաճելի առիթ մը կու տայ ինծի, վերա-դառնալու Եղբայրութեան բառի հոգեկան և բարոյական նշանակութեան։

Հոս կրնամ ըսել որ չեմ ուզեր ձեր ժամանակը խլել նոյն վէպին մանրամասն պատմութիւնը ընելով. ես կը մաղթեմ որ թարգմանիչն արժանի ըլլայ իր հատորները տեսնելու ամէն հայ երդիքէն ներս, ուր ներ-կայ թշուառ օրերուն աւելի կը զգացուի անձնուէր եղբայրական սիրոյ պէտքը։

* * *

Աւֆոնա Տօտէ իր ժամանակին Պալգա-զին և Սթէնտալին հետ ներգործեր է գրող-ներու և ընթերցողներու վրայ։ Այդ երեքն ալ խորապէս ազդած են, և այդ ազդեցու-թիւնը երկար տեւած է։ Տօտէ՝ Պալգազին հաւասար ջերմ ընդունելութիւն գտած է,

«Comédie humaine»ի չափ ժողովրդա-կան չեն եղած «ԾՕ՝ պգտիկ»ի հեղինակին վէպերը։

Վիպասանին բիրտ դիւցազներուն հոգիին ազնուութիւնը այնքան գրաւիչ է, այնքան սիրուն, որ մարդ կը մոռնայ անոնց բոլոր-թիւնը։ Վիոյի իշխանութեան տակ գործող փիլիսոփայութեան ուսուցիչ Ժերման ար-բային տգեղութիւնը, եղբայրական ու հայ-րական անձնագոհութիւններով կ'անհետա-նայ. մեր սիրտը անոր հետ կը կապուի, մենք մեր կեանքին մէջ կը փնտռենք մեր աչքէն չհեռացնել եղբայրութեան, գը-թութեան, անձնանուիրութեան, աղքատա-սիրութեան տիպար այդ տաղանդաւոր ու հմուտ արբան։

Տօտէ, ինչպէս Պալգազ, իրենց վէպերուն դիւցազները ստեղծելու համար երեւակա-յութեան թռիչքին պէտք չունին. իրենց ցեղին իրական կեանքին մէջ անոնք կ'ա-պրին, անոնց պատմութիւնը լուսանկարի հաւատարմութեամբ ընդօրինակելով, իրենց վէպը իրականէն աւելի կենդանութիւն կ'առնէ։

Պատկերները միշտ եղած են, սակայն հասարակ տեսութեամբ կարելի չէ բարո-

1. Աւֆոնա Տօտէ «ԾՕ Պգտիկ» թարգմ. Անահիտ Պ. Սինանեան, Տպ. «Կիւթմպիկ» Կ. Պոլիս 1929.

ԲԱՏՄ. ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1931

յական օգուտ մը քաղել անոնցմէ, հարկ է քննել, որոշել, դիտել տալ բարին, և զգուշացնել չարէն. և այդ դիտել տալուն մէջն է Տօտէի անվիճելի հեղինակութիւնը: Ու ով կը կարգայ անոր վէպերը, կը տեսնէ որ, ան չարէն զգուշացնելու համար, չարը ցոյց չի տար. կ'իմացնէ, կը քողարկէ անոր իսկական հեղիւթիւնը, անոր դէմքը, առանց թունաւոր դեղերու պէտքն զգալու. քեզ խոտելի ցոյց կու տայ ստորնացած բարքերը, քեզ կը զգուշացնէ գայթակղութիւնները գայթակղեցնելու:

Ըստ իմ կարծեաց, Տօտէն՝ Անաթոլ Ֆրանսի հետ չի չափուիր, սակայն անկէ շատ վեր է բարոյական ըմբռնումով. «Թաշխա»-ի հեղինակը կը գայթակղեցնէ, «Ծօ՛ պղտիկ»-ի վիպասանը մտքերը կ'ազնուացնէ:

Կան վէպեր որ ընթերցողին բարոյական շէնքը կը կործանեն, շատ բնական է որ անոնք բնաւ պարկեշտ ընտանիքի մը սեմէն ներս չեն մտներ. սակայն շատ վէպեր կան որոնք կարգ մը բարոյական գրքերէն աւելի դիւրաւ կրնան բարին ազդել ընթերցողին սրտին, մտքին: Նման բարի, շինող, և հոգին ու սիրտը ազնուացնող վէպերը չկարգացողները չեն կրնար ըմբռնել անոնց հրաշագործութիւնը:

Բանաստեղծը շատ իրաւամբ ըսած է, թէ «Չար մարդիկ երգ չեն սիրեր». կարելի է ըսուիլ. «Չար մարդիկ վէպ չեն սիրեր»: Ընթերցողներէս ով կրնայ ըսել որ տղայ եղած ժամանակ սիրած չըլլայ մեր մամերուն, մեր պապերուն պատմած հէքեաթները: Ո՞ր շրջանի մէջ մենք սիրած ենք վէպը, երբ չէինք գիտեր թէ ինչ է չարը, կամ չարութիւնը, չարագործութիւնը: Մանկական անմեղ շրջանի մէջ մենք սիրած ենք վէպը. ու երբ մեծնալով չարին ինչ ըլլալը կ'ըմբռնենք, ինչպէս կրնանք սիրուած վէպը չսիրել առանց չարացած ըլլալու:

Ես դիտած եմ ծնողներ որոնք բնաւ չեն կարդար և առոնք են որ չարաչար կը սխալին իրենց ընտանեկան, ընկերական պարտքերուն մէջ: Վէպ կարդացողը, մանաւանդ երբ գիտակցութիւն ունի բարին

չարէն զատելու, պիտի յօժարի վիպասանական բարիներուն օրինակին հետեւելու:

Քրիստոնէութիւնը սէր քարոզած է, սիրել ոչ միայն ծնողը, ազգականները, բարեկամները, այլ ինչ որ գերագոյն է, բարեկամէն աւելին սիրել թշնամին, ատելին, անառակը, աւազակը: Եկեղեցական բեմէն այս սէրը կը քարոզեն հոգիի, սրտի առաջնորդները. Տօտէն այդ սէրը դիւցազնացուցած է յանձին իր Ժագին. ու մարդ չի կրնար հաւատալ որ եղբայրական գուրգուրանքը կարելի ըլլայ այնքան գերագոյն ազնուութեան մը հասնիլ:

Յարմար ատենին Օր. Անահիտ Սինանեան Տօտէի Ժագը մատնանիշ կ'ընէ մեզի, երբ մենք պաշարուած ենք մեր սրտին սրտակից, մեր ցեղին ցեղակից, մեր խաչերուն խաչակից թշուառներով: Ես պիտի շառագունիմ ըսելու, դուք պիտի ցաւիք լսելով զինադադարէն վերջը երբ մէկ քանի հոգիներ իրենց երգիքին տակ առին չորս հարիւր հազար որբերէն մէկ մէկ և զանոնք որդեգրեցին. շատեր ու շատեր, ընդհանրապէս հարուստներ՝ մերժեցին որբ մնացած հայութեան որբերը: Աղքատները նեղ ապրեցան՝ տեղ բացին հայ որբերուն, հարուստները նեղ չապրելու համար՝ մերժեցին որբերը: Գիտեմ անձեր, որոնք միլիոններու տէր, բայց տէր չեղան ոչ մէկ որբի, անոնք իրենց ինքնաշարժին մէջ երկու հազար ֆրանք արժող շունք պտըտցուցին, բայց որբի երեսին անոյշ ժպիտ մը ցոյց չտուին: Ասոնք չէին կարդացած և չեն կարդար Տօտէի Ժագի պատմութիւնը, Ժագի անձնանուիրութիւնն և եղբայրսիրութիւնը: Ո՞ր եղբայրը իր ստահակ և ծուռ ճամբան բռնող անհնազանդ եղբոր մը կրնայ զոհել իր հացը, իր անկողինը, իր բախտը. կ'ըսեմ կը զոհէ, բառին աւանանդաւոր նշանակութեամբ: Ժագ իր Դանիէլ եղբայրը փրկելու և զրական փառքերու հասցնելու համար ամէն զոհողութիւն յանձն կ'առնէ: Եւ կրնամ ըսել այդ անձնուէր սիրոյ մէջ չափազանցելով, մինչեւ իր առողջութիւնն ալ վրայ կու տայ, և հիւժախտաւոր գերեզման կ'առաջնորդէ:

զինքը այդ եղբայրական սէրը: Հոս էր Ժագին անձնանուէր սիրոյ դիւցազնութիւնը որ անտարակոյս ծիծաղելի պիտի համարուի քարասիրտ, անձնապաշտ, և կրնամ ըսել նոյն իսկ մարմնապաշտ հարուստ ազահներուն:

*
* *

Թերթօնի տեղ իզմիրի «Դաշիկը»-ի մէջ լոյս տեսած է Ալֆոնս Տօտէի «Թարսարեկ»-ի թարգմանիչը Միքայէլ Կիւրճեան՝ իր պերճ աշխարհաբարովը, ֆրանսացի հեղինակին շողշող մեծափառ ոճին համազօր կը մնայ: Ասկէ առաջ Պ. Յովհաննէս Շահնազար իր «Հայրենիք»-ով, և Ա. Ահարոնեան իր «Մուրճ» ամսագրով Ալֆոնս Տօտէի վիպագրութիւնը սիրցուցած էին թրքահայ և ռուսահայ զրական դասակարգին:

Երկու տարի առաջ 1927ին Պոլիս լոյս կը տեսնէր Երուանդ Սրմաքէշխանլեանէն թարգմանուած Ալֆոնս Տօտէի «Ճէք»-ը երկու հատոր: Վէպին հաւասար գմայլելի չէր թարգմանութիւնը. հակառակ անոր որ թարգմանիչը իր բնագիր հեղինակութեանց մէջ ցոյց տուած է իր աշխարհաբարին քնարերգակ ոճին պարզութիւնը:

Այս երրորդ վէպն է որ լոյս կը տեսնէ Պոլսոյ մամուլէն, թարգմանութեամբ Օր. Սինանեանի «Ծօ՛ պղտիկ»-ը թարգմանուած է ո՛չ վարպետի յանդգնութեամբ, այլ աշակերտի երկիւղած զգուշութեամբ: Շատ անգամ թարգմանիչը խանգարիչ կ'ըլլայ, խանգարելով բնագրին ներդաշնակութիւնը: Օր. Անահիտ Սինանեան՝ Տօտէի ստեղծանշարին ներդաշնակութիւնը խանգարող խաղ մը չի հաներ, իր աշխարհաբարը պոլսական «gammam»-ն պահած է «կոր» երով: Իսկ Տօտէի արուեստական ոճը կրնամ ըսել ոչ թէ թարգմանած է այլ հայացուցած է:

*
* *

ՎԱՀՐԱՄ ՏԱՏՐԵԱՆ. «Բարեւ, Տէր Պապա». — Թաղական գօմետի. 3 արար. Պոլիս. Տպ. Տէր Սահակեան 1930.

Տատրեան ինքզինքը յայտնեց «Իր անցեալ»-ը գրաւիչ վէպովը. արդ կը յայտնէ նաեւ իր կարողութիւնը իբրեւ թատերագիր: Սկսնակ մըն է այս շատ դժուարին ճիւղին մէջ, և սակայն շատ յարմարութիւն ցոյց կու տայ: Յաջող են դերասաններէն Երանոս Լֆէնտին, Ամբակումը, Գեղամը: Անոնց բերնին մէջ դրուած խօսքերը, կը յայտնեն հեղինակին զրական յատկութիւնը: Իսկ Գրաբոսի դերին մէջ հաւասարակշռութիւնը կորսուած է: Երեք արարները լաւ կ'ընթանան. թատերախաղը ի վերջոյ շատ տղայական վախճան մը կ'ունենայ: Ամէն պարագային հակառակ կարգ մը թերութեանց իբրեւ գօմետի ուշագրաւ է, մաքուր, պարզ գրութիւն. պոլսական բարքերուն ուղիղ պատկերը. Երանոս Լֆէնտին անմիտ փառասիրութիւնը շատ ճշգրտօրէն նկարուած է: Բեմին տեսարանը ցոյց կու տայ, և սակայն վարագոյրը կամաց կամաց բացուելէն առաջ ցոյց կու տայ տեսարանը. ինչպէս կարելի է տեսնել երբ վարագոյրը գոց է...

*
* *

Ռուբեն Զարդարեանի «Ամբողջական երկեր. Ա. Արձակ էջեր. Հէքեաթներ» — Փարիզ. (Նահատակ Գրագէտներու բարեկամներ — Մատենաշար 1. «Հօրս բարեկամին և իր սիրելի ուսուցիչին, Հ. Սիմոն Երեմեանին. Ռաֆայէլ Զարդարեան». — Այս ձօնով ստացած եմ շատ սպասուած մատենաշարին անդրանիկ թիւը: Առանց կրկնելու Ռ. Զարդարեանի զրականութեան մասին զրածներս, (Տես իմ «Ազգային Դէմքեր» Ե. շարք.) հարկ կը համարիմ այս առթիւ ըսելու, որ Զարդարեանի ոճը պէտք էր ըլլար խմորը մեր նոր զրականութեան, բայց չեղաւ:

Զարդարեանի զրականութիւնը իր ձեւին մէջ դասական վարպետներու տպաւորութիւնն ունի. իր պատկերները անմասն շքեղութեամբ փորագրութիւններ են. հոն երանգները իրենց հարազատ ցուրերով կը փրփրան: Ան մոգիչ է, քարին, հողին, կոճղին կը հրամայէ, և այդ աննիւթ տար-

բերը կերպարանք կ'առնեն, մարմին կը հագնին ու կը խօսին: Մեր մէջ միակ ինքն է որ կըրցած է բերթողը ԸԼԼԱԼ առասպելներուն, եւ լուսանկարիչը ԸԼԼԱԼ զմայլելի երազներուն:

Ես կը յուսամ որ իր երկու նորահաս զրագէտ զաւակները յաջողին իրենց հօրը սկսած գրականութիւնը մշակելու եւ իրենց ալ իրենց կարգին հասնին գրական փառքի այն բարձունքը, որուն արժանի եղաւ իրենց հայրը:

Հրատարակիչները խօսած են Զարդարեանի գրական գործին վրայ. այդ ամբողջ կենսագրականին մէջ պերճօրէն քանդակուած է Զարդարեանի կիսանդրին:

*
* *

«Գիտական Շարժում» Պարբերագիրք Ամերիկահայ Գիտական միութեան. հատոր Ա. 1930:

Նիւ Եօրք «Կոչնակ»ի տպարանէն լոյս կը տեսնէ այս գիտական թերթը. տպագրութեամբ ու պարունակութեամբ շքեղ: Համեմատութիւնը յաջողութեան ամէնէն ապահով ճանապարհն է: Այժմէն կը վարանի թերթը իր երկարատեւութեան վրայ. վասնզի չի կարծեր որ յարատեւելու համար քաջալեր գտնէ — «Գիտական դաստիարակութենէ զուրկ հասարակութենէ մը, որպիսին ենք մենք»: Ուսումնասիրելով այս պարբերագիրքը, պէտք է ըսել որ բովանդակած գրութիւնները մեր ժողովուրդին համար չեն, այլ ամէնէն աւելի մեր նոր Հայաստանի համալսարանական գիտնական բարձր դասակարգի ուսանողներու եւ ուսուցիչներու համար, յարմար եւ օգտակար: Կը մաղթեմ որ հոն կարող ԸԼԼԱՆ ըմբռնելու այդ շատ պատուարեր հրատարակութեան նշանակութիւնը: Նման հրատարակութիւն մը՝ քաղաքակիրթ մեծ ազգերու ակադեմիական գիտնականներէն միայն կարելի է սպասել:

Թերթը ունի նաեւ իր տկար կողմերը. կը համարի թէ ժամանակին հայ մամուլը աշխատած չըլլայ գիտական բառերու հա-

մար. եւ կը շեշտէ «Հայերէն գիտական լեզուի խղճալի աղքատութիւնը»: Չեմ յուսար որ կամաւոր մոռցուած ԸԼԼԱՆ այն ամէն հայ հեղինակները, որ յատուկ խնամքով եւ երկարատեւ տընութեամբ գիտական բառարաններով եւ մասնագիտական հատորներով այդ «խղճալի աղքատութենէն» դուրս հանեցին հայ լեզուն. եւ կը ցաւիմ որ «Գիտական Շարժում» աշխատակիցները չեն իսկ երազեր որ իրենցմէ առաջ հայ մամուլին մէջ գրուած ԸԼԼԱՆ իրենց պէս մշակներ գիտական շարժումին նախանձախնդիր առաջնորդներ: Անուրանալի է այս պարբերագրի պերճախօս ակադեմիական արժանիքը:

*
* *

ԼԵՒՈՆ Ս. ՏԱՐԱԳՃԵԱՆ — «Բաղարական տեսութիւն» Տպ. Բ. Լէօնի Աթէնք, 1930:

Հեղինակը այս գործով փորձ մը կ'ընէ հայ միտքը մտերմացնելու քաղաքական խնդիրներու հետ. նպատակն է առով զգուշացնել զմեզ նորանոր անդամանելի դժբախտութիւններէ: Համամիտ եմ հեղինակին այս մտքին, որ նոր պատերազմով ոչ միայն մենք հայերս բնաւ օգուտ մը չենք տեսներ, այլ ընդհակառակն կրնանք այդ պարագային բնաջինջ ԸԼԼԱԼ յուսահատօրէն: Գրքին մէջ ամէնէն աւելի մեզի ուշադրաւ են մէկ քանի խնդիրներ. մեր նոր Հայաստանի սպառնացող վտանգը, եւ թէ թուրքիան ինչպէս կ'աշխատի Սովիէթները պատերազմի մղել Ռիտանական կառավարութեան թելադրութեամբ:

Ատանայի հայութիւնը ողջակէզ կ'ըլլայ Բրիտանական եւ Գերման կառավարութեանց արծարծած խարոյկին վրայ. երիտասարդ թուրքն էր մարգասպանը. Գերմանիան էր թելադրողը. անվիճելի է այս ճշմարտութիւնը: Ատով Գերմանիան Բրիտանական նաւերուն ճանապարհը կը գոցէր. եւ ինքը Պաղատի երկաթուղին շինելու մենաշնորհը կը վաստկէր՝ Երիտասարդ թուրքէն: Հեղինակը ցոյց կու տայ որ յաղթութիւն եւ պարտութիւն

կատարուած են դիւանագիտական սաղարաններով, որուն անտեղեակ է միամիտ հայ դիւանագէտը:

Շատ լուրջ փաստերով Տարագճեան զիմակաթափ կ'ընէ Բրիտանական դիւանագիտութիւնը՝ որուն ձեռքն է մեծ և փոքր ազգերու ճակատագիրը: Համաշխարհային մեծ պատերազմի շրջանին՝ եւ զինադադարէն սկսեալ մինչեւ մեր ներկայ օրերս, անոր այդ կեղծ բարեկամութեամբ թշնամիները կը բարեկամանան, վաղը դարձեալ համաշխարհային պատերազմը ծագելուն, նորէն զիրար կը դաւաճանեն: Այդ կեղծ դիւանագիտութիւնը՝ ամէն խնդիր կարգադրելէն վերջը՝ պիտի կարգադրէ նաեւ հայկական խնդիրը, ինչպէս — պիտի համոզէ թուրքը՝ որ ան դարձեալ արտաքսուած հայութիւնը ներս առնէ եւ զաւաններուն մէջ զանոնք տեղաւորէ. որով հայը դարձեալ հպատակ կը մնայ իր իրաւունքներէն զրկուած: Ինչ լաւ կարգադրութիւն: Մենք չենք կրնար գուշակել որ Ազգերու Դաշնակցութիւնը այսպիսի մտադրութիւն մ'ունենայ: Հեղինակը ցոյց կու տայ այն մեծ վտանգը, որուն մատնուած է հայկական ճակատագիրը. եւ փրկութիւնը կարելի է կ'ըսէ եթէ թուրքը յօժարի մեզի յանձնելու մեր երկիրը:

Տարագճեան ահա հոս իր լրջութիւնը կը կորսնցնէ. անհնարն հնարաւոր կարծելը տղայական եւ ծաղրական է: Ասով հանդերձ հեղինակն իր գրքին առաջին էջէն մինչեւ վերջինը յայտնապէս ցոյց կու տայ որ Բրիտանական կառավարութիւնն է որ տէր է դարձած համաշխարհային դիւանագիտութեան, որով հայն ալ անկէ միայն կրնայ յուսալ եւ սպասել իր օճախը Հայրենիքի մէջ: Ընթերցողը անհամաձայն չի գտնուիր այս մտքին, երբ կարդացած է հեղինակին այս իրաւացնէ հետքերը տեսնելով ինքնին եւ դիւանագիտական գաղտնիքներու պատմութիւնը:

*
* *

Vivre. — «Madame Iskovi Minassian. Paris. E. Figuière. 1930.

Իսկուհի Մինասեան իբրեւ Յրանսերէն արձակ քերթող մեր մէջ միակն է: Իր ամէն մէկ նախադասութիւնները խունկ ու կնդրուկ բառերով կը զանգէ եւ անոնցմէ սրտագրաւ, գեղեցիկ եւ բնագեղ նկարներ կը ստեղծէ: Միօրինակ ոճովը եւ անթուելի ձեւերովը՝ գեղեցիկ իմաստին զանձարանը կը ձօնացնէ:

Պայծառ է իր ոճը ինչպէս Նաբոլիի յստակ երկինքը: Վառվռուն են իր արուեստին ցոլքերն՝ ինչպէս պենկալեան հրթիռներու խաղերը:

Տիկին Իսկուհի Մինասեան առանց բանբեր չափելու, կը յաջողի արձակ քերթուածի գեղեցիկ անչափութիւնը ստեղծել:

Մեռնելէն վերջը ապրիլ. այս կ'ուզէ փաստաբանել Իսկուհի Մինասեան. ճախորդութիւններէն վերջը վերադառնալ երջանկութեան. ահա այս է տիկին Մինասեանի ամէն մէկ վիպակներուն հոգեբանութիւնը: Իր վէպերուն մէջ կը յաղթանակէ սէրը — «L'amour tout — puissant où s'abolit le monde, la misère des lois et des distances, l'éternel obstacle de l'antagonisme des races...» Առասպելներով չի զարդարեր իր վէպերը. իրական կեանքը կը նկարէ, եւ աւելի սրտին անխօս լեզուն կը խօսեցնէ. հոն է տիկին Մինասեանի ամէնէն զմայլելի գաղտնիքը: Իր վիպակներուն մէջ կ'ապրին յոյն, հայ եւ իտալացի տառապող հոգիներ. հասարակ մարդիկ ազնուական զգացումով կ'ապրին, կը հիւժին ու կը ժպտին, կը չարչարուն ու երջանիկ են, կը պայքարին եւ անխռով են: Ահա կեանքի հոգեբանութիւնը տխրանոյշ, դառնանոյշ, ծաղիկ ու փուռ:

*
* *

Un Poète. (Gomidas Bey). — Jean Minassian — Paris. Edit. Balenz. 1930:

Այս մէկ բանաստեղծը «Բագմավէպ»ի մէջ ծանօթ կոմիտաս Պէյ Մինասեանն է:

